

Наталія Попович
м. Ужгород, Україна

**Відтворення авторської концептосфери засобами мови перекладу
(на прикладі перекладу концепту *собор* роману О. Гончара
«Собор»)**

This paper intends to explore the difficulties in translating the author's conceptosphere and studies the translation quality of the verbalized concept "cathedral" used in Oles Honchar novel "The Cathedral". The research is based on conceptual scheme of D. Davidson, principles of conceptual models of S. Zhabotynska and other theories relevant to the translation process as well as to the process of concept analysis. Some examples of translation inadequacies in rendering the concept "cathedral" are given in table 2. The notion of conceptual seme is introduced in the research.

Key words: O. Honchar, concept "cathedral", conceptosphere, conceptual seme.

Відображення мовної картини світу (далі МКС) в мові оригінальної літератури – це відображення відповідного концептуального світобачення та світосприйняття автора. Мова писемного твору є одним із засобів передачі об'єктивної історичної реальності та світобачення конкретного народу чи його частини завдяки художній майстерності автора. Роман «Собор» О. Гончара є яскравим прикладом втілення авторської концептосфери, відбитком об'єктивно-історичної реальності та світобачення українського народу через призму авторського ідіостилію: індивідуального та влучного уживання концептів у формі понять, образів та символів.

Переклад і перекладність художнього твору є перевтіленням МКС оригіналу засобами мови перекладу у МКС мови перекладу, якщо такі відповідники мають місце у словнику мови перекладу. Вирішенням проблеми перекладності виражальних засобів мови оригіналу на рівні МКС та концептів є розуміння культурно-концептуальної дійсності, вираженої засобами мови оригіналу та мови перекладу. Досліджувана проблематика – відтворення концептів є однією з головних труднощів перекладу художнього твору. Це дослідження загострює питання адекватності перекладу концептів, які інтегровані у цілісну, ієрархічно структуровану систему – концептосферу автора. Остання складається з великої кількості взаємопов'язаних концептуальних схем [3] та доносить до читача етноспецифічне та національне забарвлення понять завдяки вмiлому використанню художнього слова. Концептосфера автора є головним виражальним засобом його

ідіостилю через концепти, вербалізовані у творі в поняттях, образах та символах. Читач через «почуття, асоціації, уявлення та образи» [11], які викликають у нього вербалізовані концепти, має змогу відтворити перцептивно-образний абстракт та наочно-чуттєві уявлення про предмети та образи позамовної дійсності, про яку говорить у своєму романі автор [11, с. 23].

Теоретичну основу цієї розвідки складають концептуальна схема Д. Девідсона, фреймові сітки та концептуальний аналіз С.А. Жаботинської, семантична схема Ч. Огдена і А. Річардса, динамічна / функціональна еквівалентність Ю. Найди, родовий поділ інформації художнього тексту Т. Некряч і Ю. Чалої, мовознавчий досвід застосування компонентного аналізу (В. Потьє та А. Греймас, Р. Якобсон, М. Кочерган, А. Кузнецов, И. Кобозева), концептуальна еквівалентність як засіб оцінювання якості перекладу (Н. Попович) та тлумачення термінів «концепт» та «концептосфера» А. Приходько.

Матеріалом дослідження слугували оригінал та переклад англійською мовою роману «Собор» О. Гончара.

Виокремити основні труднощі відтворення концептів, які складають систему авторської концептосфери, є метою цієї розвідки.

Для досягнення поставленої мети потрібно здійснити зіставний аналіз на рівні вербалізованого вживання концепту *собор* в тексті оригіналу та в тексті перекладу, виявити основні труднощі відтворення цього концепту із застосуванням концептуальної еквівалентності як ймовірного критерію оцінювання якості перекладу концептів.

«Концепт є одиницею концептосфери – впорядкованої сукупності одиниць мислення, які включають усі ментальні ознаки того чи іншого явища, відображеного в свідомості» [11, с. 23]. Концептосфера (далі КСф) тлумачиться ученими як «упорядкована сукупність концептів, які існують як узагальнені уявлення, картинки мислення, схеми, поняття, фрейми, сценарії, гештальти, що узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу» або ж як «окрема сукупність психоментальних уявлень етносу, незримі ореоли, огортаючі його мову (етносу)» [11]. У такому ракурсі КСф можна розглядати як систему систем, як «концептуарій культури», як «інформаційну базу мислення», як своєрідний вміст, банк, депозитарій концептоодиниць окремих мовних соціумів (етносфер).

Концептосфера окремого автора за аналогією – це «упорядкована сукупність концептів, які існують як узагальнені уявлення, картинки мислення, схеми, поняття, фрейми, сценарії, гештальти, що узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу» окремого автора.

А.Н. Приходько розрізняє два існуючі підходи до опису концепту: концепт у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні концепт виникає як феномен життєвої філософії, як буденний (звичний) аналог світоглядних понять, закріплених у лексиці природних мов та таких, що забезпечують стабільність та наслідування духовної культури етносу, тобто як важлива культурно значима категорія внутрішнього світу людини. Ще у більш вузькому розумінні під концептами слід розуміти семантичні утворення, які має слово, не маючи однослівних еквівалентів при перекладі іншими мовами [11, с. 20].

Учений каже, що «в широкому розумінні концепт інтерпретують як нашарування ціннісних конотацій на значенні слова, тобто як будь-який вербалізований зміст, маркований етнічною специфікою» та виділяє понятійне, образно-перцептивне та ціннісне нашарування [11, с. 20].

Вербалізовані концепти у перекладі є саме тими складними мовними одиницями, які, за ймовірною можливістю зберегти понятійне нашарування, можуть втратити образно-перцептивне та ціннісне нашарування у тексті перекладу. Донести до читача тексту перекладу максимально повну смислову наповнюваність вербалізованого концепту тексту оригіналу з усіма його нашаруваннями і є головною метою перекладу. Концепт, існуючи у мові конкретної соціальної групи, народу чи народів, та маючи свою писемну реалізацію у формі вербалізованих концептів у художній літературі мови оригіналу, часто не знаходить корелят у мові перекладу.

При типологізації перекладу пропонуємо виходити з положення поділу інформації (за аналогією поділу інформації тексту на два роди Некряч-Чалої) [4, с. 9], яка міститься в текстах художнього стилю, на три роди (або види): 1. інформацію першого роду – концептуальну, внутрішню форму, смисл якої не може бути змінено чи видозмінено залежно до вимог сучасного суспільства та науково-технічного прогресу і яку слід сприймати як незмінну культурну, релігійну чи етнічну константу у мові нації, народу, соціальної групи тощо; [9] 2. інформацію другого роду – предметно-логічну, об'єктивну інформацію, тобто думки автора про оточуючий світ; 3. інформацію третього роду – суб'єктивну інформацію: оцінну, емоційну інформацію, тобто суб'єктивну оцінку, почуття, емоції, настрої автора» [8, с. 9].

Вербалізований концепт *собор* належить до першого та частково до другого роду інформації. Найважливішим рівнем інформації текстів художньої літератури оригіналу є смислове наповнення вербалізованих концептів у формі понять, образів та символів. Для оцінки якості відтворення авторської концептосфери застосовуємо концептуальну еквівалентність як один із засобів оцінювання якості художнього

перекладу загалом та концептів зокрема. Концептуальна еквівалентність – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їхнього смислового наповнення через наявність у них концептуальних сем – змістових елементів семеми [9].

Важливим чинником для досягнення концептуальної еквівалентності в перекладі є розуміння та урахування різного рівня віддаленості чи близькості (1) культур, (2) реалій, (3) концептів, (4) мовних картин світу, (5) мов (близкоспоріднених та далекоспоріднених мов). Культура, реалії та концепти знаходяться на домовному, логіко-концептуальному рівнях людини і відображені у мовній картині світу у формі концептуалізованих лексем.

«Собор» як концепт є не тільки поняттям, інтегрованим у зачіплянське життя. Він має те, необхідне концепту понятійне, образно-чуттєве та ціннісне нашарування і належить не тільки до концептосфери як до цілісної авторської системи О. Гончара, але є і культурно-релігійним національним надбанням цілого українського народу. Складність відтворення таких концептів лексико-граматичними засобами англійської мови підсилено екстра-лінгвістичним контекстом – історико-політичними реаліями, типовими для України радянських часів після Другої світової війни.

Роман «Собор» у перекладі Ю. Ткача та Л. Рудницького англійською мовою доносить основну ідею автора, його концептосферу у перекладі образів, понять та символів на тому рівні адекватності, наскільки це дозволяють мовні засоби англійської мови. Та все ж, вербалізовані концепти *собор* та *cathedral* належать до різних концептуальних схем відповідно до теорії Д. Девідсона про концептуальні схеми у мові [7, с. 6] і не корелюють на рівні вербалізованих концептуальних сем.

До ядра концепту *собор* належать лексеми або лексико-семантичні варіанти (далі ЛСВ) «життя», «душа», «Україна», «собори», «український», «соборний». Кількісні підрахунки ілюструють, що ці ж ЛСВ, уживані з вербалізованим концептом *собор* безпосередньо або ж замість нього, складають його смислове наповнення та відображають його понятійне, образно-перцептивне та ціннісне нашарування.

На жаль, це дослідження не може охопити розгляд інших концептів, ужитих у романі, а також вмістити усі кількісні підрахунки та аналіз, виконаний у вигляді таблиць та схем.

Таблиця 1 вказує на умовний поділ виражальних засобів концепту *собор* на ядро, периферію та інтерпретативну зону.

Таблиця 1.

ядро	периферія	інтерпретативна зона
життя	мовчання	біла ніч
собор	недоторканність	мякий силует собору
собори	надійність	владолюбство
соборний	історія (собору)	цінності людей (важливіші ніж особисте життя)
Україна	доля собору	схоронність
український	видимість (собору)	ті, що без соборів у душі
душа	незрушність (незрушний козацький собор)	чорним соборам життя
собори душ (собори душ бережить)	соборний майдан	
єдність собору та Миколи Баглая	дуби коренасті – земні собори	
	лісові собори	
	носій чародійницьких таїн	
	сива скеля віків	

Концепт *собор* О.Гочара – це життя і душа України та усього українського народу у соборах і соборності. У кількісному співвідношенні іменник «життя» ужито 205 разів, «душа» – 177, «Україна» – 14, «собори» – 15, прикметник «український» – 10 і «соборний» – 5. Загальна кількість уживання словоформі «собор» відповідає 288 уживанням [1].

Автор у ролі мовця і на рівні «ономасіологічного руху від значення до форми» [10, с. 107] закодує концепт *собор* у ряд знаків і додає до словникового значення слова *собор* (головна чи велика церква міста (СУМ, т. 9, с. 433)) свої авторські визначення, які відповідають його КСф та МКС. Перекладач «з перспективи декодувальної активності адресата сприймає цей процес презентацією концепту знаками (семасіологічний рух від форми до значення) [10, с. 107]. Відкритим залишається питання щодо розуміння концепту *собор* у перекладі цільовою аудиторією і чи є *life, soul, Ukraine, cathedrals, Ukrainian* презентацією концепту *cathedral*.

Окремі приклади неадекватностей перекладу вербалізованого концепту *собор* наведено у Таблиці 2.

Таблиця 2.

	Першотвір	Переклад
1.	мовчання <i>собору</i>	
1.1.	«...зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання,...» [1, с. 6]	“...he stops in the square, tilts his head and listens as usual to the cathedral, to its silence,...” [14, p. 2]
1.2.	«... <i>собор</i> стоїть над селищами в задумі один серед тиші... » [1, с. 5]	“ <i>the cathedral</i> looms over the villages, deep in thought, alone in the silence ...” [14, p. 2]
2.	музика <i>собору</i>	
2.1.	«...послухає оту не кожному доступну «музику сфер...» [1, с. 6]	“listens...to that “music of the spheres” not accessible to everyone...” [14, p. 2]
2.2.	«собор ще повен далекою музикою...» [1, с. 6]	“the cathedral still brims with distant music...” [14, p. 2]
2.3.	«Німотна музика собору, музика отих гармонійно піднятих у небо бань-куполів – вона для тебе реально існує, ти здатен її чути, хоча інші, здається, до неї глухі. Не злопам’ятна Зачіплянка, та все ж, мабуть, важко забути, чим був колись цей собор, найбільший, найпишніший в єпархії» [1, с. 16].	“The cathedral’s silent music – the music of those cupolas rising harmoniously into the sky – it really does exist. You can hear it, though others seem deaf to its sounds. Zachiplianka is not spiteful, yet it seems unable to forget what this cathedral, once the largest and most magnificent in the eparchy, stood for” [14, p. 9].
3.	старовинність, незрушність, величавість, вічність <i>собору</i>	
3.1.	«...облуплений собор біліє...» [1, с. 5]	“...a dilapidated cathedral shimmers white...” [14, p. 2].
3.2.	«... старовинний, козацький [собор]...» [1, с. 5]	“... ancient Cossack cathedral...”[14, p. 2].
3.3.	«...Вночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Один із тих велетів тисячолітніх, що	“At night the cathedral seems even more majestic than in the daytime. The student Mykola never tires of looking at it. It is one of those millennial giants

в українській християнській богословській терміносистемі (на матеріалі перекладів догматичної християнської літератури 351-362 років): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. / Наталія Мафтеївна Попович; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2015. 20 с. **10.** Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с. **11.** Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Издатель Белая Е.А., 2013. 307 с. **12.** Davidson D. On the Very Idea of a Conceptual Scheme. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, Vol. 47 (1973-1974). American Philosophical Association, 1973. P. 5-20. **13.** Jackendoff R. On conceptual semantics. *Intercultural Pragmatics* 2006 / 01 Vol. 3; Iss. 3.: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG. P. 353-358. **14.** Honchar O. The Cathedral [translated by Tkach Y. and Rudnytsky L.]. Philadelphia: The St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics, 1989. 308 p. **15.** Nida E.A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating. Leiden: Brill, 1964. 331 p.

Раїса Стеванович, Андрій Мац
м. Миколаїв, Україна

Проблема гумору в політичному дискурсі

The article is devoted to the consideration of the place and role of humor in such political genres as public speaking, political interview, and political joke. The statements of well-known British and American political figures and the importance of using irony and humor to achieve successful influence on the audience are analyzed. The article offers an analysis of the quotations of UK Prime Ministers Arthur Wellesley and Winston Churchill and US presidents Ronald Reagan and George Walker Bush. The results obtained can be used as part of the study of political discourse and its translation, for the development of the theory and practice of intercultural communication.

Key words: sarcasm, irony, humor, political discourse, functions, mechanisms of irony.

Кінець ХХ – початок ХХІ століть демонструють підвищення інтересу широкого загалу різних лінгвокультурних спільнот до політичного життя країн. Це обумовлено, як правило, соціальними та психологічними факторами. Соціоекономічна і політична ситуація в державі створює певні умови для успішного перебігу політичної комунікації. Проте, політичний дискурс накладає відбиток на соціально-економічне